

A folklór vonzásában

Manapság is gyakran emlegetett, sokszor idézett, kiváló társadalomrajza, a *Székely bánja* egyik fejezetében írta volt Bözödi György annak idején: „Művészi lélek él a székely népben, a balladák világa. A jónak és a rossznak ez a szélsősége mintha nem valóságos élet, hanem művészi túlzás volna. A kettősség, a belső meghasonlottság hajszolja a népet, mintha nem volna reális alapja az életének, mintha a mindennapok valósága helyett egy romantikus művészi alkotásban élne [...] A nép lelki szakadécai szükségképpen alakultak ki. A sokszázados elnyomás alatt művészetében, népmesékben és csodálatos történetekben oldotta meg társadalmi kérdéseit, így vett lelkileg elégtételt a reánehazódó jogtalanságok miatt, mert másképpen nem lehetett igaza [...]”

A történelem sorsedző viharaiiban formálódott székely valóság – múlt és jelen – elhivatott kutatója, a költő-prózaíró-történész-szociográfus-irodalomtörténész-kritikus-nyelvész Bözödi György kezdetől fogva szenvedélyesen érdeklődött a folklór iránt is; amikor szellemi arculatának bámulatos sokoldalúságát emlegetjük, nem feledkezhetünk meg erről sem. Székely népi származása, szülőfalujához való szilárd kötődése alapvetően meghatározta ilyen irányú tájékozódását. Tudjuk: doktori tézisei egyik tárgyául a néprajzot választotta. Népdalokat is gyűjtött, persze csak szövegeket, minthogy nem rendelkezett a dallamok rögzítésére alkalmas technikai eszközökkel és megfelelő szakmai képzettséggel. Lejegyezte és közkinccsá tette Bözöd nagy mesemondója, Bágyi János eredeti népmeséinek egy részét; ebből a gyűjtésből *A tréfás farkas* című kötetet 1942-ben, az *Esős gyermeket* 1958-ban jelentette meg. Élete végéig behatóan foglalkozott az erdélyi magyar folklóriztika időtálló hagyományaival, Kriza János munkásságával például, s nyugtalan fantáziáját mélyen izgatták a magyar népnyelv csodálatos rejtelméi, megvallható sajátosságai. Túlzás nélkül mondhatjuk hát: Bözödi György ezen a területen is bizonyította rendkívüli érzékenységgel párosult elhivatottságát. A jeles magyar zeneszerzőhöz és népzene-kutatóhoz – Lajtha Lászlóhoz fűződő kapcsolatának dokumentumai ugyancsak erről tanúskodnak.

Bözödi György a negyvenes évek elején ismerte meg személyesen Lajtha Lászlót, Kodály Zoltán egyik legtehetségesebb tanítványát, hűséges munkatársát. A Pávai Istvánnak adott és a bukaresti Művelődés 1983. júniusi számában közölt interjúban elmondotta, hogy Lajthával 1941 nyarán ismerkedett meg személyesen, a bözödi gyűjtés alkalmával. („Több napot töltött nálunk fonográfjával és nagyon sok dalt vett fel.”) A hagyatékában levő, legrégebbi keltezésű Lajtha-levél is erre vall. 1941. szeptember 4-én írta Budapestről a Néprajzi Múzeum őre, a zeneiskola neves tanára: „Mielőtt mondanivalóimba fognék, hadd köszönjem meg újra nemcsak a szíves látásukat, hanem segítségüket is, amellyel gyűjtőmunkámat nagyon megkönnyítették.”

A székelyföldi – főként az Udvarhely megyei – gyűjtések megszervezésében Bözödi később is sok segítséget nyújtott Lajtha Lászlónak. Kiolvasható ez a hagyatékban található levelekből (melyeket ezúttal alább közlünk). Sajnos, a Bözödi Györgyhez írt levelek nem kis hányada – egyéb pótolhatatlan dokumentumokkal, kéziratokkal együtt – elkallódott, megsemmisült a letűnt nehéz idők forgatagaiban, a gyakori házkutatások során. Feltehetőleg ilyen sors jutott osztályrészül a hozzá intézett Lajtha-levelek egy részének is...

Lajtha László már az első világháború előtt behatóan érdeklődött az erdélyi néprajzi tájak zenei folklórja iránt; 1911 és 1938 között 1200 dallamot gyűjtött, összesen

77 helységből (Gyimes, Gyergyó, Csík, Háromszék, Udvarhelyszék, Mezőség, Kalotaszeg, Szilágyság). A mezőségi, szépkenyérúszentmártoni (micsoda jóízű magyar helységnév ez!) gyűjtés alkalmával például azt kutatta, hogy „azonos életkörülmények között, zárt területen együttélő, másfele nemigen járó, két nemzetiségű lakosság mit, mikor s hogyan énekel, hogy s mikor él nemcsak a maga, hanem a másik muzsikájával is”. És hozzáfűzte: ilyenfajta „kutatói módba csak olyan zenefolklorista kezdjen, aki egyformán értékeli mindkét nép zenéjét, egyformán látja mind a kettő szépségeit és néprajzi értékét”. Az emelkedett bartóki eszmények vonzásában találhatott egymásra Lajtha László és Böződi György. Zivataros időkben, fegyverek zajában, midőn a magyar népi kultúra megmentésére és ápolására a szellem legjobbjai vállalkoztak odaadón.

Abban a levélben, melynek kezdő sorait az imént idéztem, Lajtha László értesítette Böződit, hogy Kodállal együtt meghallgatták a fonográfhangerek Böződön, 1941 nyarán felvett anyagát – a helybeli idősebb földművesek énekeit –, s érdemesnek látják ezeket gramfonlemezre rögzíteni. E célból Ádám Györgyöt, Bágyi Jánost, László Jánost és Marosi Józsefet meghívják a budapesti rádió stúdiójába, fedezvén természetesen az utazással járó összes költségeket. Böződi György a négy falujabeli férfiúval 1941. szeptember 25-én megérkezett a magyar fővárosba. Másnap került sor a lemezfelvételre.

Rendkívüli élmény volt ez a „kiszállás” mindannyiunk részére! Böződi halála után, hagyatékát rendezgetve, a szóban forgó Lajtha-levelek tőzsomszédságában találtam egy gépirásos szöveget, melynek címe: *A „tölcséres urak”*. Minden valószínűség szerint kiadatlan írás: az emlékezetes lemezfelvétel élményének megörökítése. (Közöltem aztán a Romániai Magyar Szó 1991. július 27–28-i számában.) Noha dátum nincs rajta, a kézirat kétséget kizáróan 1983-ban keletkezett. Könnyen felismerhető, hogy voltaképp kiegészítése, bővebb változata – árnyaltabb újrafogalmazása – annak a részletes beszámolónak, melyet Böződi közvetlenül az esemény nyomán írt, és a kolozsvári Ellenzék 1941. október 18-i számában jelentetett meg, *Énekelnek a stúdióban a böződi székelyek* címmel. Máskülönben Lajtha László székelyföldi gyűjtéseiről Böződi több alkalommal hírt adott a marosvásárhelyi Székely Szó hasábjain is; ez idő tájt, átmenetileg, a napilap egyik szerkesztője volt. (Például: Székelyföldi nótagyűjtés. 1942. augusztus 23-i szám.)

A háború után Lajtha László Londonból küldött Böződinek néhány levelezőlapot. (Ezekből is csak néhány maradt meg a hagyatékban.) Tájékoztatta barátját többek között arról is, hogy Eliotnak a *Gyilkosság a katedrálisban* című drámájából készült filmhez írt kísérőzenét. Ugyanakkor említette a tervezett székely népi operát, melyhez barátjától kért szövegekötvet. „...de a háború utáni zavaros időkben lehetetlen volt ezt a közreműködést megvalósítani” – olvassuk a már idézett interjúban. E „zavaros időkben” Böződi csúnya politikai és erkölcsi rágalmak, gyanúsítgatások áldozataként jórészt börtönben ült, s volt, amikor éppenséggel napszámoként kereste meg mindennapi száraz kenyereit. Nem csoda, hogy ilyen körülmények között nem tudott operaszövegekötvet írni, egyebet is csak olykor-olykor, két „galiba” között, a „független nyugalom” ritka óráiban...

Annál inkább kötelességünk most elmondani, feltárni mindazt, ami gazdag és rokonszenves szellemiségének leglényegéhez tartozik.

NAGY PÁL